

Samling af Afgørelser

FORSLAG TIL AFGØRELSE FRA GENERALADVOKAT

L. MEDINA

fremSAT den 23. marts 2023¹

Sag C-83/22

RTG

mod

Tuk Tuk Travel SL

(anmodning om præjudiciel afgørelse indgivet af Juzgado de Primera Instancia nº 5 de Cartagena (retten i første instans nr. 5 i Cartagena, Spanien))

»Præjudiciel forelæggelse – artikel 267 TEUF – direktiv (EU) 2015/2302 – pakkerejse og sammensatte rejsearrangementer – artikel 5, stk. 1 – oplysningspligt forud for aftalens indgåelse – bilag I, del A og B – standardoplysnings-skema – artikel 12, stk. 2 – opsigelse af en aftale om en pakkerejse – uundgåelige og ekstraordinære omstændigheder, som væsentligt berører leveringen af pakkerejsen – covid-19 – ret til fuld refusion af alle betalinger for pakkerejsen – den rejsendes anmodning om delvis refusion – den nationale ret – rettens undersøgelse af egen drift – nationale processuelle principper«

1. Blandt de sektorer, som blev allermest og umiddelbart berørt af covid-19-pandemien, var rejse- og turismesektoren². Den usikkerhed, som pandemien foranledigede, og dens hurtige spredning på tværs af forskellige kontinenter fik mange rejsende til at opsig deres aftale om pakkerejse, før regeringerne havde vedtaget nødforanstaltninger, og grænserne blev lukket. Denne usikkerhed rejste tvivl om den nøjagtige rækkevidde af de rettigheder og forpligtelser, som tilkommer parterne i en aftale om pakkerejse, og gjorde det nærmere bestemt vanskeligt for de rejsende at udøve deres ret til at opsig aftalen uden at betale opsigelsesgebyr, således som det er fastsat i artikel 12, stk. 2, i direktiv 2015/2302³.

2. På denne baggrund rejser den foreliggende præjudicielle forelæggelse et rent processuelt spørgsmål. Det vedrører rettens kompetence til af egen drift at anerkende de rettigheder, som forbrugerne har i henhold til direktiv 2015/2302, herunder nærmere bestemt den rejsendes ret til at opsig en aftale om en pakkerejse uden at betale opsigelsesgebyr i tilfælde af uundgåelige og ekstraordinære omstændigheder i overensstemmelse med betingelserne i dette direktivs artikel 12, stk. 2. Den forelæggende ret ønsker endvidere oplyst, om en ret bør have beføjelse til,

¹ – Originalsprog: engelsk.

² – Jf. endvidere rapporten fra FN's Verdensturistorganisation, *Secretary-General's Policy Brief on Tourism and COVID-19* (findes på <https://www.unwto.org/tourism-and-covid-19-unprecedented-economic-impacts>).

³ – Europa-Parlamentets og Rådets direktiv (EU) 2015/2302 af 25.11.2015 om pakkerejser og sammensatte rejsearrangementer samt om ændring af forordning (EF) nr. 2006/2004 og Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 2011/83/EU og om ophævelse af Rådets direktiv 90/314/EØF (EUT 2015, L 326, s. 1).

af egen drift, at tilkende en forbruger mere end det, den pågældende har nedlagt påstand om, med henblik på at sikre en effektiv udøvelse af retten, som tilkommer den pågældende i sin egenskab af rejsende i henhold til dette direktiv.

3. Der findes en fast og omfattende retspraksis vedrørende nationale retters beføjelse til af egen drift at efterprøve, om et aftalevilkår er urimeligt. Denne retspraksis, som bygger på en grundtanke om at beskytte den svageste part, omfatter nogle af de principielle domme i EU-forbrugerretten⁴, f.eks. Océano Grupo-dommen⁵, Cofidis-dommen⁶ og Aziz-dommen⁷. Océano Grupo-dommen er blevet anset for et »effektivt middel til at eliminere urimeligheder og (gen)oprette social retfærdighed i aftaleretten«⁸, og Cofidis-dommen har endog tjent som inspiration i kunstnerisk sammenhæng⁹. Efter mere end to årtiers udvikling og konsolidering af denne retspraksis er fokus i de seneste domme rettet mod at præcisere aspekter af ex officio-doktrinen, herunder at foretage en sommetider vanskelig afvejning mellem en effektiv forbrugerbeskyttelse og de grundlæggende procesretlige principper¹⁰. Ud fra dette synspunkt synes ex officio-doktrinen at være ved at nå en »modenhedsfase« i sin udvikling, eller, som en forfatter så rammende har udtrykt det, en fase, der kan betegnes som »age of reason« (»fornuftens alder«)¹¹. Den foreliggende sag er et led i dette udviklingstrin.

⁴ – Jf. E. Terry, G. Straetmans og V. Colaert (red.), *Landmark Cases of EU Consumer Law, In Honour of Jules Stuyck*, Intersentia, Cambridge – Antwerpen – Portland, 2013.

⁵ – Dom af 27.6.2000, Océano Grupo Editorial og Salvat Editores (C-240/98 – C-244/98, EU:C:2000:346, herefter »Océano Grupo-dommen«).

⁶ – Dom af 21.11.2002, Cofidis (C-473/00, EU:C:2002:705).

⁷ – Dom af 14.3.2013, Aziz (C-415/11, EU:C:2013:164). En nærmere analyse af sagen inden for rammerne af proceduren med henblik på realisering af pant i fast ejendom findes i J.M. Fernández Seijo, *La Tutela de los consumidores en los procedimientos judiciales, Especial Referencia a las ejecuciones hipotecarias*, Wolters Kluwer, Barcelona, 2013.

⁸ – F. Nicola og E. Tichadou: »Océano Grupo: A Transatlantic Victory for the Consumer and a Missed Opportunity for European Law«, i F. Nicola og B. Davies (red.), *EU Law Stories, Contextual and Critical Histories of European Jurisprudence*, Cambridge University Press, 2017, s. 390.

⁹ – I romanen *D'autres vies que la mienne* (Folio, 2010) af Emmanuel Carrère skildres den franske dommer Etienne Rigals personlige historie. Det var denne dommer, som forelagde det præjudicielle spørgsmål i dom af 21.11.2002, Cofidis (C-473/00, EU:C:2002:705). Filmen *Toutes nos envies* (2010) (instrueret af Philippe Lioret), som havde Vincent Lindon i hovedrollen som dommer, er en fri fortolkning af denne roman.

¹⁰ – Jf. J. Werbrugg og E. Dauw, »The national courts' obligation to gather and establish the necessary information for the application of consumer law – the endgame?«, *European Law Review*, bind 46, nr. 3, 2021, s. 331 og 337.

¹¹ – E. Poillot, »Cour de justice, 3e ch., 11 mars 2020, Györgyné Lintner c/UniCredit Bank Hungary Zrt., aff. C-511/17, ECLI:EU:C:2020:188«, i F. Picod (red.), *Jurisprudence de la CJUE 2020: décisions et commentaires*, Bruylant, 2021, s. 966 (»âge de raison« i den oprindelige franske udgave).

Retsforskrifter

EU-retten

Direktiv 2015/2302

4. Kapitel II i direktiv 2015/2302 har overskriften »Oplysningspligt og indholdet af aftaler om pakkerejser«. I dette kapitel bestemmer artikel 5 med overskriften »Oplysninger forud for aftalens indgåelse«:

»1. Medlemsstaterne sikrer, at rejsearrangøren og, når pakkerejsen sælges gennem en formidler, også formidleren, inden den rejsende bliver bundet af en aftale om en pakkerejse eller et tilsvarende tilbud, giver den rejsende standardoplysningerne via det relevante skema, der er gengivet i bilag I, del A eller B, og, hvis de er relevante for pakkerejsen, følgende oplysninger:

a) rejseydelsernes væsentligste kendetegn:

[...]

g) oplysninger om, at den rejsende kan opsigte aftalen når som helst inden pakkerejsens begyndelse mod betaling af et passende opsigelsesgebyr eller, hvor relevant, de af rejsearrangøren i overensstemmelse med artikel 12, stk. 1, krævede standardiserede opsigelsesgebyrer

[...]

3. De oplysninger, der er omhandlet i stk. 1 og 2, skal angives klart, forståeligt og tydeligt. Når sådanne oplysninger gives skriftligt, skal de være let læselige.«

5. Artikel 12, stk. 1 og 2, i direktiv 2015/2302 bestemmer:

»1. Medlemsstaterne sikrer, at den rejsende når som helst kan opsigte aftalen om en pakkerejse inden pakkerejsens begyndelse. Hvis den rejsende opsigter aftalen om en pakkerejse i henhold til dette stykke, kan den rejsende være forpligtet til at betale et passende og begrundet opsigelsesgebyr til rejsearrangøren. [...]

2. Uanset stk. 1 har den rejsende ret til at opsigte aftalen om pakkerejsen inden pakkerejsens begyndelse uden at betale noget opsigelsesgebyr i tilfælde af uundgåelige og ekstraordinære omstændigheder, der indtræffer på rejsedestinationen eller i umiddelbar nærhed heraf, og som væsentligt berører leveringen af pakkerejsen, eller som i væsentlig grad berører befordringen af passagerer til destinationen. I tilfælde af opsigelse af aftalen om pakkerejsen i henhold til dette stykke har den rejsende ret til fuld refusion af alle betalinger for pakkerejsen, men har ikke ret til yderligere kompensation.«

6. Artikel 23 i direktiv 2015/2302, der har overskriften »Direktivets ufravigelige karakter«, bestemmer i stk. 2 og 3:

»2. Rejsende kan ikke give afkald på de rettigheder, der tilkommer dem i henhold til de nationale foranstaltninger, der gennemfører dette direktiv.

3. Aftalevilkår og erklæringer fra den rejsende, som direkte eller indirekte indebærer et afkald på eller en begrænsning i de rettigheder, der er tillagt rejsende i henhold til dette direktiv, eller som har til formål at omgå anvendelsen af dette direktiv, er ikke bindende for den rejsende.«

7. Direktivets artikel 24 med overskriften »Håndhævelse« bestemmer:

»Medlemsstaterne sikrer, at der er tilstrækkelige og effektive midler til at sikre overholdelsen af dette direktiv.«

8. Bilag I, del A, til direktiv 2015/2302 med overskriften »Standardoplysningsskema for aftaler om pakkerejser, hvor anvendelsen af hyperlinks er muligt« angiver i en tekstboks indholdet af dette skema, og at den rejsende modtager følgende oplysninger ved at klikke på hyperlinket:

»Centrale rettigheder efter direktiv (EU) 2015/2302

[...]

– Rejsende kan opsige aftalen uden betaling af et opsigelsesgebyr inden pakkerejsens begyndelse i tilfælde af ekstraordinære omstændigheder, f.eks. hvis der er alvorlige sikkerhedsproblemer på destinationen, som sandsynligvis kan påvirke pakkerejsen.

[...]«

9. Bilag I, del B, til direktiv 2015/2302 med overskriften »Standardoplysningsskema for aftaler om pakkerejser for andre tilfælde end dem, der er omfattet af del A« angiver i en tekstboks indholdet af dette skema efterfulgt af de samme centrale rettigheder i henhold til dette direktiv som dem, der er fastsat i del A i bilag I til nævnte direktiv.

Spansk ret

Den generelle lov om beskyttelse af forbrugere og brugere

10. Artikel 5 og 12 i direktiv 2015/2302 er gennemført i spansk ret ved henholdsvis artikel 153 og 160 i Real Decreto Legislativo 1/2007 por el que se aprueba el texto refundido de la Ley General para la Defensa de los Consumidores y Usuarios y otras leyes complementarias (kongeligt lovdekret nr. 1/2007 om vedtagelse af den konsoliderede tekst til den generelle lov om beskyttelse af forbrugere og brugere og anden tilknyttet lovgivning, herefter »den generelle lov om beskyttelse af forbrugere og brugere«) af 16. november 2007 (BOE nr. 287 af 30. november 2007, s. 49181).

Lov om civil retspleje

11. Artikel 216 i Ley 1/2000 de Enjuiciamiento Civil (lov nr. 1/2000 om den civile retspleje) af 7. januar 2000 (BOE nr. 7 af 8.1.2000, s. 575) (herefter »civilprocesloven«) bestemmer følgende:

»De civile domstole afgør sager på grundlag af parternes fremlæggelse af de faktiske omstændigheder, beviser og anbringender, medmindre loven bestemmer andet i særlige tilfælde.«

12. Civilproceslovens artikel 218, stk. 1, bestemmer:

»Retsafgørelserne skal være klare og præcise og svare til parternes påstande og øvrige proceskrav, der er fremsat rettidigt under sagen. De indeholder alle de krævede angivelser, domfælder eller frifinder sagsøgte og afgør alle de omtvistede punkter, der er drøftet under sagen.

Uden at fravige sagens genstand, og idet den tager stilling til andre faktiske eller retlige forhold end dem, parterne har villet gøre gældende, træffer retten afgørelse i henhold til de bestemmelser, der finder anvendelse på sagen, selv om disse ikke er blevet korrekt citeret eller påberåbt af sagens parter.«

13. Civilproceslovens artikel 412, stk. 1, bestemmer:

»Når sagens genstand først er fastlagt i stævningen, i svarskriftet eller i givet fald i modkravet, kan parterne ikke efterfølgende ændre den.«

De faktiske omstændigheder, retsforhandlingerne og de præjudicielle spørgsmål

14. Den 10. oktober 2019 købte sagsøgeren af sagsøgte, Tuk Tuk Travel SL, en pakkerejse for to personer til Vietnam og Cambodja med afrejse fra Madrid (Spanien) den 8. marts 2020 og hjemkomst den 24. marts 2020.

15. På tidspunktet for underskrivelsen af aftalen betalte sagsøgeren 2 402 EUR, idet rejsens samlede beløb var 5 208 EUR. Aftalens generelle forretningsbetingelser indeholdt oplysninger om muligheden for »at afbestille rejsen før rejsens start mod betaling af et gebyr«. Der var ikke angivet nogen kontraktmæssige oplysninger eller oplysninger, som skulle gives inden kontraktindgåelsen, om muligheden for at afbestille rejsen i tilfælde af uundgåelige og ekstraordinære omstændigheder på rejsedestinationen eller i umiddelbar nærhed heraf, som i væsentlig grad påvirkede gennemførelsen af pakkerejsen.

16. Den 12. februar 2020 informerede sagsøgeren sagsøgte om sin beslutning om ikke at rejse på grund af sin bekymring over spredningen af covid-19 i Asien og anmodede om refusion af de skyldige beløb, som tilkom sagsøgeren som følge af denne beslutning.

17. Sagsøgte svarede den 14. februar 2020 og oplyste sagsøgeren om, at sagsøgte efter fradrag af opsigelsesgebyret ville refundere sagsøgeren 81 EUR. Sagsøgeren bestred beregningen af opsigelsesgebyret. Sagsøgte meddelte sluttelig sagsøgeren, at sagsøgte endeligt ville refundere 302 EUR.

18. Sagsøgeren besluttede at anlægge sag ved den forelæggende ret og at møde for retten uden advokat, således som den pågældende har ret til i henhold til den nationale procesret. Sagsøgeren har gjort gældende, at dennes beslutning om at afbestille rejsen skyldtes force majeure, nemlig den bekymrende udvikling i sundhedssituationen på grund af covid-19. Sagsøgeren har nedlagt påstand om refusion af yderligere 1 500 EUR og tillader rejseselskabet at tilbageholde 601 EUR i ekspeditionsgebyr.

19. Sagsøgte har gjort gældende, at sagsøgerens beslutning om at afbestille rejsen ikke var berettiget på tidspunktet for aftalens opsigelse. I februar 2020 fortsatte rejser til de pågældende destinationslande som normalt. Ifølge sagsøgte var sagsøgeren derfor ikke berettiget til at

påberåbe sig force majeure som grundlag for at opsige aftalen. Sagsøgte har endvidere anført, at sagsøgeren havde accepteret de generelle forretningsbetingelser vedrørende ekspeditionsgebyret i tilfælde af opsigelse af aftalen om pakkerejsen før rejsens start (15% af rejsens samlede beløb), og at opsigelsesgebyrerne er dem, som er påført af hver af sagsøgtes leverandører. Ved ikke at tegne en forsikring påtog sagsøgeren sig desuden risiciene i forbindelse med en afbestilling.

20. Da parterne ikke anmodede om afholdelse af et retsmøde, blev sagen optaget til dom den 22. juni 2021. Ved en kendelse af 15. september 2021 (herefter »kendelsen af 15. september 2021«) pålagde den forelæggende ret dog parterne at fremsætte deres bemærkninger inden for en frist på ti dage vedrørende følgende spørgsmål: for det første spørgsmålet om, hvorvidt den sundhedsmæssige situation, som forbrugeren påberåbte sig, kunne anses for en ekstraordinær og uundgåelig risiko som omhandlet i artikel 160, stk. 2, i den generelle lov om beskyttelse af forbrugere og brugere, for det andet de retlige konsekvenser af rejsearrangørens undladelse af at underrette forbrugeren om dennes ret til at opsige aftalen uden at betale opsigelsesgebyr, og nærmere bestemt spørgsmålet om, hvorvidt den omstændighed, at direktiv 2015/2302 (efter den forelæggende rets opfattelse) ikke indeholder en forpligtelse til at give sådanne oplysninger, er i strid med artikel 169, stk. 1, TEUF og artikel 169, stk. 2, litra a), TEUF, for det tredje spørgsmålet om, hvorvidt retten af egen drift kan oplyse forbrugeren om omfanget af dennes rettigheder, når det fremgår af den nedlagte påstand, at forbrugeren ikke har kendskab hertil, og for det fjerde spørgsmålet om, hvorvidt forbrugerbeskyttelsen kræver, at retten pålægger sagsøgte at yde forbrugeren fuld refusion i strid med dispositionsprincippet og princippet *ne ultra petita* under omstændigheder, hvor forbrugeren ikke er blevet oplyst om omfanget af sine rettigheder. Endelig har den forelæggende ret anmodet parterne om at fremføre deres argumenter for nødvendigheden af at anmode om en præjudiciel afgørelse.

21. Sagsøgeren har ikke fremsat bemærkninger. Sagsøgte gentog sit standpunkt om, at der ikke forelå uundgåelige og ekstraordinære omstændigheder, som kunne berettige opsigelsen af aftalen. I øvrigt var det efter sagsøgtes opfattelse ikke fornødent at anmode om en præjudiciel afgørelse, idet sagsøgeren ikke havde fremsat bemærkninger til de spørgsmål, som den forelæggende ret havde rejst i kendelsen af 15. september 2021.

22. Den forelæggende ret er for det første i tvivl om gyldigheden af artikel 5 i direktiv 2015/2302. Den har navnlig gjort gældende, at hverken dette direktiv eller den spanske lovgivning til gennemførelse heraf blandt de bindende oplysninger, som rejsearrangører skal give de rejsende, omfatter retten til at opsige en aftale om pakkerejse i tilfælde af uundgåelige og ekstraordinære omstændigheder uden at betale opsigelsesgebyr. Da der ikke forelå et sådant krav, vidste sagsøgeren ikke, at han havde ret til at få fuld refusion af alle foretagne betalinger. På grundlag af disse betragtninger ønsker den forelæggende ret oplyst, om de minimumsoplysninger, som sagsøgeren har fået i henhold til direktiv 2015/2302, er utilstrækkelige i lyset af artikel 169 TEUF, sammenholdt med artikel 114 TEUF.

23. For det andet ønsker den forelæggende ret oplyst, om det i henhold til EU-retten er muligt ved dom af egen drift at tilkende refusion af alle betalinger, som en forbruger har foretaget, ud over det beløb, som forbrugeren har nedlagt påstand om betaling af. Den forelæggende ret har forklaret, at en sådan tilkendelse *ex officio* ville være i strid med et grundlæggende princip i spansk procesret, nemlig princippet om dommes kongruens (civilproceslovens artikel 218, stk. 1).

24. På denne baggrund har Juzgado de Primera Instancia n° 5 de Cartagena (retten i første instans nr. 5 i Cartagena, Spanien) besluttet at udsætte sagen og forelægge Domstolen følgende præjudicielle spørgsmål:

- »1) Skal artikel 169, stk. 1, TEUF, artikel 169, stk. 2, litra a), TEUF og artikel 114, stk. 3, TEUF fortolkes således, at de er til hinder for artikel 5 i direktiv 2015/2302[...], da denne artikel blandt de bindende oplysninger, der skal gives til den rejsende forud for aftaleindgåelsen, ikke omfatter den i direktivets artikel 12 anerkendte ret til at opsige aftalen om en pakkerejse inden dens begyndelse med fuld refusion af alle betalinger i tilfælde af uundgåelige og ekstraordinære omstændigheder, der i væsentlig grad påvirker leveringen af pakkerejsen?
- 2) Er artikel 114 TEUF og 169 TEUF samt artikel 15 i direktiv 2015/2302 til hinder for anvendelsen af forhandlingsgrundsætningen og kongruensprincippet, som er fastsat i artikel 216 og artikel 218, stk. 1, [i civilprocesloven], når disse processuelle principper kan hindre den fulde beskyttelse af den sagsøgende forbruger?«

25. Der er indgivet skriftlige indlæg af den tjekkiske, den spanske og den finske regering, af Rådet for Den Europæiske Union, Europa-Parlamentet og Europa-Kommissionen. Den spanske og den finske regering, Parlamentet og Kommissionen deltog i retsmødet, der blev afholdt den 12. januar 2022.

Bedømmelse

Indledende bemærkninger

26. Indledningsvis har den tjekkiske regering gjort gældende, at anmodningen om præjudiciel afgørelse implicit er baseret på den antagelse, at sagsøgeren under omstændighederne i den foreliggende sag havde ret til at opsige aftalen på grund af uundgåelige og ekstraordinære omstændigheder på rejsedestinationen i henhold til artikel 12, stk. 2, i direktiv 2015/2302. Efter den tjekkiske regerings opfattelse er denne antagelse imidlertid fejlagtig. Efter den tjekkiske regerings opfattelse skal spørgsmålet om, hvorvidt der foreligger uundgåelige og ekstraordinære omstændigheder, vurderes på tidspunktet for opsigelsen af aftalen om pakkerejsen. Den blotte risiko for, at sådanne omstændigheder indtræder i fremtiden, kan ikke give den rejsende en ret til at opsige aftalen om pakkerejsen.

27. Den forelæggende rets spørgsmål vedrører imidlertid ikke spørgsmålet om, hvorvidt sagsøgeren under de foreliggende omstændigheder havde ret til at opsige aftalen uden at betale opsigelsesgebyr i overensstemmelse med artikel 12, stk. 2, i direktiv 2015/2302. Dette spørgsmål vil derfor ikke blive behandlet i forbindelse med den foreliggende sag. Domstolen skal træffe sin afgørelse på baggrund af de faktiske og retlige betragtninger, der er anført i forelæggelsesafgørelsen¹².

¹² – Jf. i denne retning dom af 5.3.2015, Statoil Fuel & Retail (C-553/13, EU:C:2015:149, præmis 33).

Det første spørgsmål

28. Med det første spørgsmål ønsker den forelæggende ret nærmere bestemt oplyst, om artikel 5 i direktiv 2015/2302 er gyldig i lyset af artikel 169, stk. 1, TEUF og artikel 169, stk. 2, litra a), TEUF, sammenholdt med artikel 114, stk. 3, TEUF. Det fremgår af forelæggelsesafgørelsen, at den forelæggende rets tvivl om gyldigheden af denne bestemmelse har udgangspunkt i, at denne bestemmelse blandt de bindende oplysninger, der skal gives til den rejsende forud for aftaleindgåelsen, ikke omfatter den i direktivets artikel 12, stk. 2, anerkendte ret.

29. Det skal i denne forbindelse nævnes, som den tjekkiske og den finske regering samt Rådet, Parlamentet og Kommissionen har gjort gældende i deres skriftlige bemærkninger, at den forudsætning, der ligger til grund for den forelæggende rets tvivl om gyldigheden af artikel 5 i direktiv 2015/2302, er fejlagtig.

30. Artikel 5 i direktiv 2015/2302, der regulerer forpligtelsen til at give oplysninger forud for aftaleindgåelsen, skal nemlig læses i lyset af indholdet af standardoplysningsskemaet i bilag I, del A og B. Nærmere bestemt skal rejsearrangøren i henhold til artikel 5, stk. 1, første punktum, i direktiv 2015/2302 give den rejsende standardoplysningerne via det relevante skema, der er gengivet i bilag I, del A eller B, og, hvis de er relevante for pakkerejsen, de oplysninger, som er fastsat i denne bestemmelse.

31. Standardoplysningsskemaet i bilag I, del A og B, til direktiv 2015/2302 angiver de centrale rettigheder, som de rejsende skal informeres om. Disse rettigheder omfatter i henhold til det syvende led i del A og B i dette bilag rejsendes ret til at »opsige aftalen uden betaling af et opsigelsesgebyr inden pakkerejsens begyndelse i tilfælde af ekstraordinære omstændigheder, f.eks. hvis der er alvorlige sikkerhedsproblemer på destinationen, som sandsynligvis kan påvirke pakkerejsen«. Selv om den præcise bestemmelse i direktiv 2015/2302, der giver denne ret, nemlig artikel 12, stk. 2, ikke udtrykkeligt er nævnt i standardoplysningsskemaet, er det åbenbart, at dette skema skal beskrive indholdet af denne ret.

32. Kommissionen har endvidere anført, at artikel 5, stk. 1, i direktiv 2015/2302 og bilag I hertil er korrekt gennemført i spansk ret og nærmere bestemt i den generelle lov om beskyttelse af forbrugere og brugere.

33. Det følger af ovenstående betragtninger, at artikel 5 i direktiv 2015/2302 blandt de bindende oplysninger, der skal gives til den rejsende forud for aftaleindgåelsen, omfatter den ret, som den rejsende har i henhold til dette direktivs artikel 12, stk. 2, til at opsige aftalen om en pakkerejse inden dens begyndelse med fuld refusion af alle betalinger i tilfælde af uundgåelige og ekstraordinære omstændigheder, der i væsentlig grad påvirker leveringen af pakkerejsen. Følgelig er den modsatte forudsætning, som ligger til grund for den forelæggende rets tvivl om gyldigheden af artikel 5 i direktiv 2015/2302, faktisk fejlagtig.

34. På baggrund af det ovenstående har behandlingen af det første spørgsmål intet frembragt, der kan rejse tvivl om gyldigheden af artikel 5 i direktiv 2015/2302.

Det andet spørgsmål

35. Indledningsvis skal det bemærkes, at det som led i den samarbejdsprocedure mellem de nationale retter og Domstolen, som er indført ved artikel 267 TEUF, tilkommer Domstolen at give den forelæggende ret et hensigtsmæssigt svar, som sætter denne i stand til at afgøre den

tvist, der verserer for den, og at det med dette for øje påhviler Domstolen at omformulere spørgsmålene. For at kunne give et sådant hensigtsmæssigt svar kan Domstolen desuden inddrage EU-retlige regler, som den nationale ret ikke har henvist til i sit spørgsmål¹³.

36. På baggrund af denne retspraksis skal det bemærkes, som den spanske og den finske regering samt Kommissionen i det væsentlige har gjort opmærksom på i deres skriftlige bemærkninger, at det fremgår af sammenhængen i det andet spørgsmål, at den forelæggende ret ønsker en fortolkning af artikel 12, stk. 2, i direktiv 2015/2302, og at henvisningen til direktivets artikel 15 i dette spørgsmål må tilskrives en trykfejl.

37. I lyset af disse betragtninger er det fornødent at omformulere det andet præjudicielle spørgsmål, således at den forelæggende ret med dette spørgsmål nærmere bestemt ønsker oplyst, om artikel 12, stk. 2, i direktiv 2015/2302, sammenholdt med artikel 114 TEUF og 169 TEUF, skal fortolkes således, at den er til hinder for anvendelsen af de nationale processuelle principper, hvorefter en national ret, for hvilken der er indbragt en tvist, ikke af egen drift kan tilkende forbrugeren det fulde beløb af den refusion, som den pågældende har krav på, under omstændigheder, hvor forbrugeren har nedlagt påstand om mindre.

38. For at besvare dette spørgsmål er det fornødent at fremsætte visse bemærkninger vedrørende denne artikels anvendelsesområde. Som allerede nævnt¹⁴ pålagde den forelæggende ret ved kendelse af 15. september 2021 parterne at fremsætte deres bemærkninger til visse spørgsmål. Disse spørgsmål omfattede bl.a. spørgsmålet om, hvorvidt denne ret har beføjelse til dels at oplyse forbrugeren af egen drift om omfanget af dennes rettigheder, dels at tilkende forbrugeren et beløb, der overstiger det krav, som forbrugeren har nedlagt påstand om betaling af (petitum). Forbrugeren har ikke fremsat bemærkninger til disse spørgsmål. I retsmødet har den spanske regering gjort gældende, at den forstår kendelsen således, at den forelæggende ret har informeret forbrugeren om dennes rettigheder. Forbrugeren forblev imidlertid passiv. Efter min opfattelse gør kendelsen af 15. september 2021, således som den er fremlagt af den forelæggende ret, og de sagsakter, som Domstolen råder over, det ikke muligt at udlede, at den nationale ret faktisk har informeret forbrugeren om de rettigheder, som tilkommer denne.

39. Under hensyntagen til disse betragtninger er min analyse opbygget som følger. Først vil jeg indledningsvis redegøre for de vigtigste elementer i de nationale retters forpligtelse til af egen drift at anvende bestemmelser i EU-lovgivningen om forbrugerbeskyttelse. For det andet vil jeg undersøge spørgsmålet om, hvorvidt en national ret er forpligtet til af egen drift at anvende artikel 12, stk. 2, i direktiv 2015/2302. Endelig vil jeg undersøge spørgsmålet om, hvorvidt en national ret bør have beføjelse til at tilkende et højere beløb end det, som forbrugeren har anført i sin stævning.

a) De nationale retters forpligtelse til af egen drift at anvende de EU-retlige bestemmelser om forbrugerbeskyttelse

40. Domstolen har allerede ved flere lejligheder fastlagt, hvordan de nationale domstole skal sikre beskyttelsen af de rettigheder, som tilkommer forbrugerne i henhold til EU's forbrugerlovgivning, og hvilken betydning denne lovgivning har for retternes beføjelser til af egen drift at anvende EU's forbrugerretlige bestemmelser.

¹³ – Dom af 9.9.2021, LatRailNet og Latvijas dzelzceļš (C-144/20, EU:C:2021:717, præmis 29 og den deri nævnte retspraksis).

¹⁴ – Punkt 20 ovenfor.

41. Den vigtigste retspraksis på dette område vedrører direktiv 93/13¹⁵. Den nationale ret skal således af egen drift efterprøve, om et kontraktvilkår, der henhører under anvendelsesområdet for direktiv 93/13, er urimeligt, og dermed afhjælpe den manglende ligevægt mellem forbrugeren og den erhvervsdrivende, så snart den råder over de oplysninger vedrørende de retlige eller faktiske omstændigheder, som denne prøvelse kræver¹⁶.

42. Princippet om ex officio-kontrol af urimelige kontraktvilkår hviler på en kombination af elementer, der i det væsentlige er udledt af den beskyttelsesordning, der er indført ved direktiv 93/13, de pågældende bestemmelsers bindende karakter, arten og betydningen af den offentlige interesse, som forbrugerbeskyttelsen udgør, samt effektivitetshensyn.

43. Nærmere bestemt har Domstolen i sin faste praksis fremhævet arten og betydningen af den offentlige interesse, som den beskyttelse, der er sikret forbrugerne, der befinder sig i en svagere stilling end den erhvervsdrivende hvad angår såvel forhandlingsstyrke som informationsniveau, hviler på¹⁷. Domstolen har ligeledes præciseret, at artikel 6, stk. 1, i direktiv 93/13 er en præceptiv bestemmelse, der har til formål at erstatte den formelle balance, som kontrakten indfører mellem medkontrahenternes rettigheder og forpligtelser, med en reel balance, der skal genindføre ligheden mellem parterne¹⁸. Denne bestemmelse anses for ligeværdig med nationale regler, der inden for den interne retsorden har rang af ufravigelige retsgrundsætninger¹⁹.

44. Desuden pålægger direktiv 93/13 medlemsstaterne, som det fremgår af dets artikel 7, stk. 1, sammenholdt med 24. betragtning hertil, at fastsætte egnede og effektive midler til at bringe anvendelsen af urimelige kontraktvilkår i aftaler, der indgås mellem forbrugere og en erhvervsdrivende, til ophør²⁰.

45. De betragtninger, der begrundet den nationale rets positive indgriben med henblik på at afhjælpe den manglende ligevægt mellem forbrugeren og den erhvervsdrivende, begrænser sig ikke til direktiv 93/13. Domstolen har på grundlag af effektivitetsprincippet og uanset modstridende national ret krævet, at de nationale retter af egen drift anvender visse bestemmelser i EU's direktiver om forbrugerbeskyttelse. Dette krav er begrundet med hensynet til, at den ved disse direktivers indførte beskyttelsesordning hviler på den betragtning, at forbrugeren befinder sig i en svagere stilling end den erhvervsdrivende såvel hvad angår

¹⁵ – Rådets direktiv af 5.4.1993 om urimelige kontraktvilkår i forbrugerftaler (EFT 1993, L 95, s. 29). En systematisk gennemgang af denne retspraksis findes i Kommissionens meddelelse – Vejledning til fortolkning og anvendelse af Rådets direktiv 93/13/EØF om urimelige kontraktvilkår i forbrugerftaler (EFT 2019, C 323, s. 4), afsnit 5.

¹⁶ – Dom af 17.5.2022, Ibercaja Banco (C-600/19, EU:C:2022:394, præmis 37 og den deri nævnte retspraksis).

¹⁷ – Dom af 4.6.2020, Kancelaria Medius (C-495/19, EU:C:2020:431, præmis 30 og den deri nævnte retspraksis). Jf. generaladvokat Saggios forslag til afgørelse Océano Grupo Editorial og Salvat Editores (C-240/98 – C-244/98, EU:C:1999:620, punkt 26), hvori det understreges, at direktiv 93/13 tilgodeser interesser, der er en del af »den økonomiske offentlige ret«, og som derfor »rækker ud over parternes særlige interesser«. Som det fremgår af litteraturen, er den betydelige manglende ligevægt i kontraktforholdet, som følger af anvendelsen af urimelige kontraktvilkår, ikke kun til skade for forbrugeren, men »også for retsordenen og den økonomiske orden«, jf. E. Podimata, »Standard Contract Terms and Rules on Procedure«, i *Essays in Honour of Konstantinos D. Kerameus*, Ant. N. Sakkoulas, Bruylant, Athen, Bruxelles, 2009, s. 1079-1093.

¹⁸ – Dom af 17.5.2022, Ibercaja Banco (C-600/19, EU:C:2022:394, præmis 36 og den deri nævnte retspraksis).

¹⁹ – Dom af 17.5.2022, Unicaja Banco (C-869/19, EU:C:2022:397, præmis 24). Jf. B. Fekete og A.M. Mancaloni, »Application of Primary and Secondary EU Law on the National Courts' Own Motion« i A. Hartkamp, C. Sieburgh og W. Devroe (red.), *Cases, Materials and Text on European Law and Private Law*, Hart Publishing, Oxford og Portland, Oregon, 2017, s. 440, som fremhæver, at »spørgsmålet om, hvilken status reglerne om forbrugerftaler har – om de blot er ufravigelige, eller om de er ufravigelige retsgrundsætninger – har været et vigtigt spørgsmål især i den nederlandske lovgivning, som traditionelt kun tillader ex officio-anvendelse af ufravigelige retsgrundsætninger, ikke af ufravigelige regler (uanset om de »kun« har et beskyttende formål eller ej)«.

²⁰ – Dom af 17.5.2022, Ibercaja Banco (C-600/19, EU:C:2022:394, præmis 36 og den deri nævnte retspraksis).

forhandlingsstyrke som informationsniveau, og at der er en ikke ubetydelig risiko for, at forbrugeren, bl.a. på grund af ukendskab til reglerne, ikke påberåber sig den retsregel, som har til formål at beskytte forbrugeren²¹.

46. Domstolen har nærmere bestemt haft lejlighed til at tage stilling til retternes anvendelse af egen drift af visse bestemmelser i direktiv 1999/44/EF²² (Duarte Hueros-dommen²³ samt i Faber-dommen²⁴) og direktiv 87/102/EØF²⁵ (Rampion og Godard-dommen²⁶). Desuden har Domstolen ved adskillige lejligheder fremhævet den pligt, der påhviler de nationale retter til at foretage en prøvelse af egen drift af tilsidesættelsen af visse EU-retlige bestemmelser på forbrugerområdet, navnlig for så vidt angår direktiv 85/577/EØF²⁷ (Martín Martín-dommen²⁸) og direktiv 2008/48/EF²⁹ (Radlinger og Radlingerová-dommen³⁰ samt i OPR-Finance-dommen³¹).

47. Hvad angår retternes gennemførelse af denne forpligtelse til at træffe en positiv foranstaltning er den betinget af, at retterne råder over de oplysninger vedrørende de retlige eller faktiske omstændigheder, som kræves for at kunne træffe en sådan foranstaltning³².

48. Endvidere har den nationale ret, som af egen drift har konstateret en sådan tilsidesættelse af visse forpligtelser, som er fastsat i EU-lovgivningen om forbrugerbeskyttelse, pligt til – uden at afvente, at forbrugeren fremsætter en anmodning om dette – at drage alle de konsekvenser, der følger af national ret under overholdelse af kontradiktionsprincippet, og at sikre, at de sanktioner, der er fastsat heri, er effektive, står i et rimeligt forhold til overtrædelsen og har en afskrækkende virkning³³.

49. De nationale retters anvendelse af egen drift af EU-forbrugerlovgivningen kan have konsekvenser for den nationale procesret. I medfør af princippet om procesautonomi henhører de nærmere bestemmelser om de procedurer, der skal sikre beskyttelsen af de rettigheder, som EU-retten medfører for borgerne, i mangel af EU-retlige bestemmelser under medlemsstaternes interne retsorden, med forbehold af ækvivalensprincippet og effektivitetsprincippet³⁴. Med hensyn til effektivitetsprincippet har Domstolen imidlertid fastslået, at respekten for effektivitetsprincippet ikke må føre til, at der skal kompenseres for den pågældende forbrugers fuldstændige passivitet³⁵.

²¹ – Dom af 4.6.2015, Faber (C-497/13, EU:C:2015:357, præmis 42 og den deri nævnte retspraksis).

²² – Europa-Parlamentets og Rådets direktiv af 25.5.1999 om visse aspekter af forbrugerbetaling og garantier i forbindelse hermed (EFT 1999, L 171, s. 12).

²³ – Dom af 3.10.2013, Duarte Hueros (C-32/12, EU:C:2013:637, præmis 39).

²⁴ – Dom af 4.6.2015, Faber (C-497/13, EU:C:2015:357, præmis 56).

²⁵ – Rådets direktiv af 22.12.1986 om indbyrdes tilnærmelse af medlemsstaternes love og administrative bestemmelser om forbrugerbetaling (EFT 1987, L 42, s. 48).

²⁶ – Dom af 4.10.2007, Rampion og Godard (C-429/05, EU:C:2007:575, præmis 65).

²⁷ – Rådets direktiv af 20.12.1985 om forbrugerbetaling i forbindelse med aftaler indgået uden for fast forretningssted (EFT 1985, L 372, s. 31).

²⁸ – Dom af 17.12.2009, Martín (C-227/08, EU:C:2009:792, præmis 29).

²⁹ – Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 2008/48/EF af 23.4.2008 om forbrugerbetalingaftaler og om ophævelse af Rådets direktiv 87/102/EØF (EUT 2008, L 133, s. 66, berigtiget i EUT 2009, L 207, s. 14, EUT 2010, L 199, s. 40, og EUT 2011, L 234, s. 46).

³⁰ – Dom af 21.4.2016, Radlinger og Radlingerová (C-377/14, EU:C:2016:283, præmis 67).

³¹ – Dom af 5.3.2020, OPR-Finance (C-679/18, EU:C:2020:167, præmis 23).

³² – Jf. i denne retning dom af 5.3.2020, OPR-Finance (C-679/18, EU:C:2020:167, præmis 23 og den deri nævnte retspraksis). For så vidt angår de omstændigheder, hvorunder en national ret kan være forpligtet til ex officio at træffe bevisforanstaltninger med henblik på at supplere sagsakterne; jf. dom af 11.3.2020, Lintner (C-511/17, EU:C:2020:188, præmis 35-38).

³³ – Jf. i denne retning dom af 5.3.2020, OPR-Finance (C-679/18, EU:C:2020:167, præmis 24 og den deri nævnte retspraksis).

³⁴ – Jf. herom i detaljer dom af 17.5.2022, Unicaja Banco (C-869/19, EU:C:2022:397, præmis 22 og den deri nævnte retspraksis).

³⁵ – Jf. i denne retning dom af 17.5.2022, Unicaja Banco (C-869/19, EU:C:2022:397, præmis 28 og den deri nævnte retspraksis).

50. Medlemsstaternes forpligtelse til at sikre beskyttelsen af de rettigheder, som EU-retten medfører for borgerne, indebærer desuden et krav om effektiv domstolsbeskyttelse, hvilket er sikret ved artikel 47 i den Europæiske Unions charter om grundlæggende rettigheder, der bl.a. gælder med hensyn til definitionen af de processuelle regler vedrørende søgsmål, der støttes på sådanne rettigheder³⁶.

51. Det følger af samtlige disse betragtninger, at kravet om de nationale retters positive indgriben i forbrugertvister, som det så rammende er blevet anført i den akademiske verden, har udviklet sig til en veritabel EU-doktrin, som via *ex officio*-anvendelse³⁷ indfører »omfattende og vidtrækkende processuelle retsmidler« i EU-forbrugerlovgivningen³⁸.

b) Retternes ex officio-beføjelser i henhold til direktiv 2015/2302

52. *Ex officio*-doktrinens rækkevidde leder mig til at konstatere, at de grunde, der ligger til grund for de nationale retters forpligtelse til at anvende EU-lovgivningen om forbrugerbeskyttelse af egen drift, har samme gyldighed med hensyn til direktiv 2015/2302. En anden fortolkning ville, som Kommissionen anførte i retsmødet, skabe inkonsekvens i forbrugerbeskyttelsen.

53. Alle de procesdeltagere, der deltog i retsmødet, anerkendte, at de nationale retter er forpligtet til af egen drift at anvende artikel 12, stk. 2, i direktiv 2015/2302 og anerkende forbrugerens ret til at opsigte aftalen uden at betale opsigelsesgebyr, når de råder over de retlige og faktiske omstændigheder, der er nødvendige i denne forbindelse. I denne henseende skal det bemærkes, at det principielt tilkommer den nationale ret at foretage en juridisk kvalificering af de faktiske omstændigheder og retsregler, som parterne har påberåbt sig til støtte for deres påstande, med henblik på at fastslå, hvilke regler der skal anvendes på en tvist, der er indbragt for den³⁹. I hovedsagen tilkommer det således den forelæggende ret at undersøge, om de omstændigheder, som sagsøgeren har påberåbt sig til støtte for sit krav, kan betegnes som »uundgåelige og ekstraordinære omstændigheder«, og således begrunder den i artikel 12, stk. 2, i direktiv 2015/2302 omhandlede ret.

54. Desuden kvalificerer bilag I, afsnit A og B, til dette direktiv den rejsendes ret til når som helst inden pakkerejsens begyndelse at opsigte aftalen uden at betale opsigelsesgebyr som en »central rettighed«. Som følge af denne rettigheds betydning udgør den en del af de oplysninger forud for aftalens indgåelse, som rejsearrangøren skal give den rejsende i overensstemmelse med artikel 5, stk. 1, i direktiv 2015/2302⁴⁰. Det følger af 26. betragtning til direktiv 2015/2302, at disse oplysninger forud for aftalens indgåelse udgør »vigtige oplysninger«, som bør være »bindende«. Følgelig er retten til at opsigte aftalen uden at betale opsigelsesgebyr i tilfælde af uundgåelige og ekstraordinære omstændigheder af betydning, henset til systematikken i direktiv 2015/2302. Den bidrager også til at nå formålet med dette direktiv, der, som det fremgår af direktivets artikel 1,

³⁶ – Jf. dom af 17.5.2022, Unicaja Banco (C-869/19, EU:C:2022:397, præmis 29 og den deri nævnte retspraksis).

³⁷ – E. Poillot, »L'encadrement procédural de l'action des consommateurs« i N. Sauphanor-Brouillaud et al., *Les contrats de consommation. Règles communes*, L.G.D.J., Paris, 2013, s. 971 (»un véritable régime européen du relevé d'office« på originalsproget fransk).

³⁸ – H. Micklitz, »Theme VIII. Unfair Contract Terms – Public Interest Litigation Before European Courts«, i E. Terry, G. Straetmans og V. Colaert (red.), op. cit., fodnote 4, s. 641.

³⁹ – Dom af 4.6.2015, Faber (C-497/13, EU:C:2015:357, præmis 38).

⁴⁰ – Jf. herom i detaljer min besvarelse af det første spørgsmål.

sammenholdt med tredje⁴¹ og femte betragtning, er at opnå et højt forbrugerbeskyttelsesniveau, der er så ensartet som muligt, i forbindelse med aftaler, der indgås mellem rejsende og erhvervsdrivende om pakkerejser.

55. Dette mål vil ikke kunne nås effektivt, hvis forbrugeren selv er forpligtet til at påberåbe sig de rettigheder, som den pågældende har over for arrangøren, navnlig på grund af den reelle risiko for, at den pågældende ikke kender sine rettigheder eller møder vanskeligheder ved at udøve dem⁴². Det fremgår således af Domstolens praksis, at der inden for rammerne af en forbrugerretlig procedure er en ikke ubetydelig risiko for, at forbrugeren, bl.a. på grund af *ukendskab til reglerne*, ikke påberåber sig den retsregel, som har til formål at beskytte den pågældende⁴³. Denne risiko forstærkes i tilfælde, hvor sagsøgeren repræsenterer sig selv, således som det er tilfældet i hovedsagen.

56. Det følger endvidere af artikel 23 i direktiv 2015/2302, sammenholdt med 46. betragtning hertil, at den rejsendes rettigheder, der er opregnet heri, er *ufravigelige*. Det er i denne forbindelse vigtigt at erindre om, at Domstolen i sin praksis har udledt et krav om, at retterne anvender bestemmelserne i EU's direktiver på forbrugerbeskyttelsesområdet af egen drift, af den omstændighed, at de er bindende. Denne konstatering blev foretaget med hensyn til artikel 6, stk. 1, i direktiv 93/13⁴⁴, men også med hensyn til andre EU-retlige bestemmelser på forbrugerbeskyttelsesområdet. I Faber-dommen⁴⁵ anførte Domstolen, at bevisbyrdefordelingen som omhandlet i artikel 5, stk. 3, i direktiv 1999/44 i overensstemmelse med direktivets artikel 7 har en ufravigelig karakter både for parterne, som ikke kan fravige den ved aftale, og for medlemsstaterne, som skal sikre dens overholdelse. Domstolen fastslog, at retterne af egen drift skal anvende denne regel, selv om den ikke er blevet udtrykkeligt påberåbt af den forbruger, som er berettiget i henhold til reglen.

57. Analogt må det derfor konstateres, at den bindende karakter af den rejsendes ret, der er fastsat i artikel 12, stk. 2, i direktiv 2015/2302, sammenholdt med dette direktivs artikel 23, kræver, at de nationale retter af egen drift anerkender denne ret og behørigt underretter forbrugeren herom, selv om forbrugeren, som kan drage fordel heraf, ikke udtrykkeligt har påberåbt sig denne ret.

58. Hertil kommer, at arrangøren i hovedsagen havde *tilsidesat sin forpligtelse* til at oplyse forbrugeren om dennes ret til at opsigte aftalen. Den nationale rets ex officio-ankendelse af den ret, som tilkommer forbrugeren, udgør således et *tilstrækkeligt og effektivt middel* til at sikre overholdelsen af direktiv 2015/2302, således som det kræves i henhold til dette direktivs artikel 24.

59. Jeg er enig med den finske regering, som i retsmødet anførte, at en national ret skal oplyse forbrugeren om dennes rettigheder, så snart den er i tvivl, om forbrugeren ikke fuldt ud gør sine rettigheder gældende af uvidenhed. Selv det »mindste tegn«⁴⁶ herpå er tilstrækkeligt. Et sådant tegn må anses for at være åbenbart under omstændigheder som de i hovedsagen omhandlede,

⁴¹ – Denne betragtning henviser til de bestemmelser i EUF-traktaten, der er omhandlet i det andet spørgsmål, nemlig artikel 169, stk. 1, TEUF og artikel 169, stk. 2, litra a), TEUF, hvorefter Unionen bidrager til at nå målene om at sikre et højt forbrugerbeskyttelsesniveau ved foranstaltninger, som den vedtager i henhold til artikel 114 TEUF.

⁴² – Jf. i denne retning dom af 4.10.2007, Rampion og Godard (C-429/05, EU:C:2007:575, præmis 65).

⁴³ – Dom af 5.3.2020, OPR-Finance (C-679/18, EU:C:2020:167, præmis 22 og den deri nævnte retspraksis).

⁴⁴ – Jf. punkt 43 ovenfor.

⁴⁵ – Dom af 4.6.2015, Faber (C-497/13, EU:C:2015:357, præmis 55).

⁴⁶ – Jf. i denne retning J. Werbrouck og E. Dauw, op.cit., fodnote 10, s. 330.

hvor arrangøren har tilsidesat sin oplysningspligt forud for aftaleindgåelsen, eller hvis de afgivne oplysninger ikke gives »klart, forståeligt og tydeligt«, således som det kræves i henhold til artikel 5, stk. 3, i direktiv 2015/2302.

60. Den finske regering anførte med rette også i retsmødet, at handlingen, hvorefter den nationale ret oplyser forbrugeren om vedkommendes rettigheder, er en foranstaltning med henblik på sagens tilrettelæggelse. Der er tale om et særskilt processuelt skridt, der er rettet mod begge parter, og som gennemføres i overensstemmelse med de formelle krav, der i denne henseende er fastsat i de nationale processuelle regler⁴⁷. Som det allerede er blevet påpeget⁴⁸, skal den nationale ret, når den af egen drift fremsætter et anbringende, handle i overensstemmelse med kontradiktionsprincippet og opfordre begge parter til at fremsætte deres bemærkninger til rettens vurdering.

61. Det følger af det ovennævnte, at en effektiv forbrugerbeskyttelse kun kan sikres, hvis den nationale ret, så snart den råder over de oplysninger vedrørende de retlige eller faktiske omstændigheder, som er nødvendige i denne forbindelse, er forpligtet til af egen drift at anvende artikel 12, stk. 2, i direktiv 2015/2302 og behørigt oplyse forbrugeren om dennes ret til at opsigte aftalen uden at betale opsigelsesgebyr, således som det er fastsat i den bestemmelse, forudsat at kontradiktionsprincippet overholdes.

c) *Begrænsninger af retternes beføjelser ex officio: om princippet ne ultra petita*

62. Det næste spørgsmål, som er blevet forelagt, er, om den nationale rets forpligtelse til af egen drift at anvende artikel 12, stk. 2, i direktiv 2015/2302 og til behørigt at oplyse forbrugeren om de rettigheder, som den pågældende har i medfør heraf, også indebærer en forpligtelse for den nationale ret til af egen drift at tilkende fuld refusion af det beløb, der overstiger det beløb, som forbrugeren har nedlagt påstand om. Den forelæggende ret ønsker nærmere bestemt oplyst, om anvendelsen, under sådanne omstændigheder, af det grundlæggende dispositionsprincip og princippet ne ultra petita ville være i strid med en effektiv forbrugerbeskyttelse.

63. Det skal i denne forbindelse præciseres, at retten anvender loven af egen drift *inden for rammerne af sin kompetence* og inden for grænserne af genstanden for den tvist, der er indbragt for den. Det er derfor vigtigt at sondre mellem to forskellige aspekter af retternes kompetence. Et er at anerkende, at retten har kompetence til af egen drift at anvende de bestemmelser, der har til formål at beskytte forbrugerne, og på behørig vis at *oplyse* den pågældende forbruger om de rettigheder, som således tilkommer denne. Noget helt andet er at anerkende rettens beføjelse til, *efter at forbrugeren er blevet behørigt oplyst*, at overskride grænserne for tvistens genstand og af egen drift at *tilkende* mere end det, som forbrugeren har nedlagt påstand om.

64. Alle procesdeltagerne understregede betydningen af dispositionsprincippet, hvorefter parterne fastlægger tvistens genstand⁴⁹. Det skal understreges, at doktrinen om anvendelse ex officio af forbrugerlovgivningen kun indebærer de *nødvendige* tilpasninger til dette princip med henblik på at kompensere for den ulighed, der findes mellem forbrugeren og den erhvervsdrivende. Den tilsigter ikke at tilsidesætte de grundlæggende civilretlige principper eller

⁴⁷ – Jf. i denne retning dom af 21.2.2013, Banif Plus Bank (C-472/11, EU:C:2013:88, præmis 31).

⁴⁸ – Punkt 48.

⁴⁹ – En detaljeret komparativ analyse af de vejledende principper for civilprocessen og virkningen af EU's forbrugerlovgivning findes i B. Hess og S. Law, (red.), *Implementing EU Consumer Rights by National Procedural Law: Luxembourg Report on European Procedural Law, Volume II*, Beck, Hart, Nomos, 2019.

at etablere en »paternalistisk« domstol⁵⁰. Som Domstolen fastslog i Lintner-dommen⁵¹, kan effektiviteten af den beskyttelse, som den pågældende nationale ret skal indrømme forbrugeren ved et indgreb af egen drift, »ikke være så vidtrækkende, at der ses bort fra tvistens genstand, eller grænserne herfor overskrides, hvilken genstand er defineret af parterne ved deres krav, læst i betragtning af de anbringender, som de har fremsat, og den nationale ret er ikke forpligtet til at udvide tvisten ud over de påstande og anbringender, som er fremsat for denne ret«. Det modsatte ville være i strid med princippet *ne ultra petita*, da det ville gøre det muligt for retten at se bort fra eller gå ud over grænserne for tvistens genstand, som er fastsat ved parternes påstande og anbringender⁵².

65. Det skal ligeledes fremhæves, at Domstolen har tillagt den vilje, som forbrugeren har givet udtryk for i forbindelse med sagen, særlig betydning. Domstolen har i forbindelse med den pligt, der påhviler den nationale ret til i givet fald af egen drift at udelukke de urimelige kontraktvilkår i henhold til artikel 6, stk. 1, i direktiv 93/13, præciseret, at den nationale ret ikke er forpligtet til at tilsidesætte det pågældende vilkår, hvis forbrugeren, efter at den pågældende er blevet belært af retten, ikke har til hensigt at gøre gældende, at vilkåret er urimeligt og ikke-bindende, og således giver et frit og informeret samtykke til det pågældende vilkår⁵³.

66. Den beskyttelsesordning, der er indført ved EU-forbrugerlovgivningen til fordel for forbrugerne, kan således ikke udstrækkes så vidt som at blive pålagt dem. Følgelig finder den ikke anvendelse, når forbrugeren foretrækker ikke at påberåbe sig denne beskyttelsesordning⁵⁴. Forbrugeren kan modsætte sig, at loven anvendes *ex officio* i vedkommendes egen sag⁵⁵.

67. De samme overvejelser må gælde i forbindelse med den beskyttelsesordning, der er fastsat i direktiv 2015/2302. Hvis forbrugeren, efter at være blevet behørigt belært af retten om sine rettigheder og de processuelle midler, der gør det muligt for den pågældende at gøre sine rettigheder gældende, ikke ønsker at gøre disse rettigheder gældende, kan effektivitetsprincippet ikke udstrækkes så langt, at det forpligter den nationale ret til at udvide kravet og til at tilsidesætte princippet *ne ultra petita*.

68. I retsmødet stillede Domstolen spørgsmål om og fremsatte bemærkninger til, hvilke gyldige grunde der kan begrunde forbrugers beslutning om at nedlægge påstand om et mindre beløb end det, som den pågældende har krav på. Denne beslutning kan nemlig hænge sammen med overvejelser vedrørende den procedure⁵⁶, der finder anvendelse i det enkelte retssystem. Det kan heller ikke udelukkes, at der er tale om personlige hensyn⁵⁷. Hvis forbrugeren under sådanne omstændigheder forbliver passiv, efter at være blevet oplyst af den nationale ret om sine

⁵⁰ – Jf. A. Beka, *The Active Role of Courts in Consumer Litigation, Applying EU Law of the National Courts' Own Motion*, Intersentia, Cambridge, Antwerpen, Chicago, 2018, s. 354, som anfører, at den aktive forbrugerdomstol »ikke er en paternalistisk domstol«, og at »den virker inden for rammerne af civilretten, om end tilpasset til de særlige forhold, der gør sig gældende i forbindelse med tvister på forbrugerområdet«.

⁵¹ – Dom af 11.3.2020, Lintner (C-511/17, EU:C:2020:188, præmis 30).

⁵² – Dom af 11.3.2020, Lintner (C-511/17, EU:C:2020:188, præmis 31).

⁵³ – Dom af 3.10.2019, Dziubak (C-260/18, EU:C:2019:819, præmis 53).

⁵⁴ – Dom af 3.10.2019, Dziubak (C-260/18, EU:C:2019:819, præmis 54).

⁵⁵ – Jf. G. Biardeaux og P. Flores, *Crédit à la consommation, Protection du consommateur*, Delmas Express, Paris, 2012, s. 300.

⁵⁶ – Den spanske og den finske regering har anført, at muligheden for at repræsentere sig selv under en vis tærskelværdi kan være en mulig grund til, at sagsøgeren har fremsat krav om et mindre beløb end det, sagsøgeren er berettiget til. En anden årsag kan, alt efter hvad den nationale lovgivning foreskriver, være, at domme i sager, der vedrører et mindre krav, ikke kan appelleres. Den finske regering har anført, at hvis sagsøgeren skal afholde sine egne omkostninger i det tilfælde, at påstanden kun delvis tages til følge, eller hvis sagsøgeren er i tvivl om udfaldet, vil den pågældende måske vælge at nedlægge påstand om betaling af et mindre beløb.

⁵⁷ – I forbindelse med pandemien kunne en forbruger f.eks. være af den opfattelse, at risikoen for opsigelse af aftalen burde deles på rimelige vilkår.

rettigheder og om mulighederne for at gøre disse rettigheder gældende, er det rimeligt at udlede heraf, at den pågældende forbruger foretager et frit og informeret valg om at fastholde det oprindelige krav.

69. I hovedsagen er det imidlertid, som Kommissionen har fremhævet i retsmødet, ikke muligt at antage, at forbrugeren, der ikke har fremsat bemærkninger vedrørende de spørgsmål, som den forelæggende ret har rejst, har givet udtryk for et frit og informeret valg om at fastholde det oprindelige krav. Som anført ovenfor⁵⁸ fremgår det ikke klart af sagsakterne, om den forelæggende ret har forklaret forbrugeren, hvilke rettigheder den pågældende har, og hvilke processuelle midler der er til rådighed med henblik på at gøre sine rettigheder gældende.

70. Det er også vigtigt at fremhæve, at det følger af Domstolens praksis, at de nationale retter ikke har en generel forpligtelse til at overskride grænserne for tvisten og indrømme mere eller noget andet end det, der var nedlagt påstand om. Dette gælder nærmere bestemt for forbrugers ret til at få tilbagebetalt de beløb, der er betalt med urette i medfør af et urimeligt kontraktvilkår. Der skal foreligge *særlige og ekstraordinære* omstændigheder, som tyder på, at forbrugeren er *frataget de processuelle midler*, der gør det muligt for vedkommende at gøre sine rettigheder gældende i henhold til EU-forbrugerlovgivningen⁵⁹.

71. Desuden har Domstolen i tråd hermed fastslået, at de nationale retter i princippet ikke er forpligtede til ex officio at foretage modregning af de betalinger, der er foretaget med urette i henhold til et urimeligt kontraktvilkår og det beløb, der fortsat skyldes i henhold til kontrakten, forudsat at ækvivalens- og effektivitetsprincippet overholdes⁶⁰.

72. Det fremgår således af retspraksis, at effektivitetsprincippet og princippet om effektiv domstolsbeskyttelse ikke forpligter de nationale retter til at se bort fra eller gå ud over grænserne for tvistens genstand, som er fastsat ved parternes påstande. Disse principper kræver imidlertid, at der skal være effektive midler til rådighed, der gør det muligt for forbrugeren at gøre sine rettigheder gældende og kræve det, som vedkommende har krav på.

⁵⁸ – Punkt 38.

⁵⁹ – Der kan i den forbindelse nævnes to eksempler. Det første er dom af 17.5.2022, *Unicaja Banco* (C-869/19, EU:C:2022:397, herefter »Unicaja Banco-dommen«). Omstændighederne i denne dom er meget specifikke. Den skal sammenholdes med dom af 21.12.2016, *Gutiérrez Naranjo m.fl.* (C-154/15, C-307/15 og C-308/15, EU:C:2016:980, herefter »Gutiérrez Naranjo-dommen«), hvori Domstolen fastslog, at artikel 6, stk. 1, i direktiv 93/13 var til hinder for den retspraksis fra Tribunal Supremo (Spaniens højesteret), som tidsmæssigt begrænsede den restituerende virkning, der er forbundet med en rets konstatering af, at en bestemt type vilkår (»gulvklausul«) er ugyldig, til beløb, der var betalt med urette i henhold til et sådant vilkår efter afsigelsen af den afgørelse, hvorved det blev fastslået, at vilkåret var ugyldigt. I *Unicaja Banco*-dommen fastslog Domstolen nærmere bestemt, at princippet om ultra petita ikke var til hinder for, at en ret, for hvilken der var iværksat appel til prøvelse af en dom, der tidsmæssigt begrænsede tilbagebetalingen af de beløb, som en forbruger havde betalt med urette i medfør af et vilkår, som var blevet erklæret urimeligt, ex officio kunne rejse et anbringende om tilsidesættelse af artikel 6, stk. 1, i direktiv 93/13 og tilkende forbrugeren fuld tilbagebetaling af sådanne beløb, når den pågældende forbrugers manglende anfægtelse af denne tidsmæssige begrænsning ikke kunne tilskrives vedkommendes fuldstændige passivitet. Det faktum, at forbrugeren under de givne omstændigheder i den pågældende sag ikke rettidigt iværksatte appel, kunne tilskrives det forhold, at da Domstolen afsagde *Gutiérrez Naranjo*-dommen, var fristen for at iværksætte en appel eller en kontraappel i henhold til den nationale lovgivning allerede udløbet. Det andet eksempel er dom af 3.10.2013, *Duarte Hueros* (C-32/12, EU:C:2013:637). I denne sag havde forbrugeren alene nedlagt påstand om ophævelse af købsaftalen på grund af manglen ved den købte genstand. Den nationale ret var af den opfattelse, at forbrugeren ikke havde ret til at ophæve aftalen, men i stedet til et afslag i prisen, da manglen var uvæsentlig. Det var imidlertid ikke længere muligt at afhjælpe manglen ved at tilkende sagsøger et prisnedslag. Domstolen fastslog, at anvendelsen af princippet om, at retsafgørelser skal svare til parternes påstande, i dette konkrete tilfælde kunne gribe ind i effektiviteten af forbrugerbeskyttelsen, idet den spanske procesret ikke tillod den nationale ret ex officio at tilkende forbrugeren et passende afslag i prisen for en vare, selv om forbrugeren hverken var berettiget til at præcisere sin oprindelige påstand eller til at anlægge en ny sag herom.

⁶⁰ – Dom af 30.6.2022, *Profi Credit Bulgaria (modregning ex officio i tilfælde af et urimeligt kontraktvilkår)* (C-170/21, EU:C:2022:518, præmis 44).

73. Dette fører mig til spørgsmålet om, hvorvidt sådanne effektive processuelle midler var til rådighed i hovedsagen. Forelæggelsesafgørelsen indeholder kun den bestemmelse i national ret, der fastsætter princippet om, at tvistens genstand ikke må ændres (civilproceslovens artikel 412, stk. 1). Den forelæggende ret har imidlertid ikke redegjort for den konkrete anvendelse af dette princip i spansk ret⁶¹. Retten har heller ikke præciseret, om en eventuel udvidelse af kravet ville kræve en ændring af den kompetente ret eller en ændring af den anvendelige procedure. Det tilkommer således den nationale ret at fastsætte de processuelle midler, der gør det muligt for forbrugeren at udøve retten til at rejse krav om alle de foretagne betalinger med forbehold for ækvivalensprincippet og effektivitetsprincippet. Dette kunne f.eks. bestå i at anlægge en ny sag eller at udvide tvistens genstand for den forelæggende ret efter opfordring fra sidstnævnte⁶². Det skal i denne forbindelse bemærkes, at den omstændighed, at en bestemt procedure indebærer visse procedurmæssige krav, som forbrugeren skal overholde for at kunne gøre sine rettigheder gældende, ikke betyder, at den pågældende ikke drager fordel af en effektiv domstolsbeskyttelse⁶³. Som jeg imidlertid allerede har fremhævet, skal de processuelle midler, der stilles til rådighed med henblik på at gøre disse rettigheder gældende, sikre en effektiv domstolsbeskyttelse.

74. På baggrund af det ovenstående konkluderer jeg, at artikel 12, stk. 2, i direktiv 2015/2302, sammenholdt med artikel 114 TEUF og 169 TEUF, skal fortolkes således, at denne bestemmelse ikke er til hinder for anvendelsen af nationale processuelle principper, hvorefter den nationale ret, for hvilken tvisten er indbragt, ikke af egen drift kan tilkende forbrugeren det fulde beløb af den refusion, som den pågældende har ret til, under omstændigheder hvor forbrugeren har nedlagt påstand om et mindre beløb. Den nationale ret er imidlertid forpligtet til af egen drift at anvende artikel 12, stk. 2, i direktiv 2015/2302, når den råder over alle de oplysninger vedrørende de retlige eller faktiske omstændigheder, som er nødvendige i denne forbindelse, og på den betingelse, at kontradiktionsprincippet overholdes. Den nationale ret er nærmere bestemt forpligtet til behørigt at oplyse forbrugeren om de rettigheder, som den pågældende har i henhold til denne bestemmelse, og om de processuelle midler, der står til den pågældendes rådighed med henblik på at gøre disse rettigheder gældende, for så vidt som disse midler sikrer en effektiv domstolsbeskyttelse.

⁶¹ – De regler, der regulerer mulighederne for at udvide tvistens genstand, kan variere afhængigt af retssystemet. Eksempelvis kan parternes påstande i henhold til fransk civilprocesret i princippet ikke ændres, undtagen for så vidt angår subsidiære krav, hvis de har en tilstrækkelig grad af tilknytning til de oprindelige krav (artikel 4 i Code de Procédure Civile (lov om civil retspleje)). Jf. L. Cadiet, J. Normand og S. Amrani-Mekki, *Théorie Générale du Procès*, 3. udg., Thémis droit, Puf, 2020, s. 741, som forklarer, at princippet om, at tvisten ikke må ændres, har transformeret sig til et princip om foranderlighed, der kontrolleres af domstolene (*«principe directeur du procès, l'immutabilité du litige s'est muée, au fil du temps, en principe de mutabilité contrôlée du litige»*). I den tyske civile retspleje er ændringer, efter at en tvist er blevet verserende, i henhold til § 263 i Zivilprozessordnung (lov om civil retspleje, herefter »ZPO«), generelt betinget af modpartens samtykke eller af, at retten finder det hensigtsmæssigt at foretage en sådan ændring. ZPO's artikel 264 udelukker imidlertid visse tilfælde fra reglerne om ændring af søgsmål, som er fastsat i ZPO's § 263, og giver af procesøkonomiske hensyn sagsøgeren mulighed for at foretage ændringer (K. Bacher, V. in Vorwerk og C. Wolf, *BeckOK ZPO*, 47. udg., Verlag Beck München, 2022, § 264, første afsnit). Formålet er at undgå nye retstvister og at spare ikke kun parterne, men også domstolene, for at skulle behandle det samme emne gentagne gange (jf. U. Foerste, H.-J. in Musielak og W. Voit, *ZPO – Zivilprozessordnung*, 19. udg., Verlag Franz Vahlen, 2022, § 264, første afsnit).

⁶² – Jf. i denne retning dom af 11.3.2020, Lintner (C-511/17, EU:C:2020:188, præmis 39).

⁶³ – Dom af 31.5.2018, Sziber (C-483/16, EU:C:2018:367, præmis 50).

Forslag til afgørelse

75. På baggrund af ovenstående betragtninger foreslår jeg Domstolen at besvare de af Juzgado de Primera Instancia nº 5 de Cartagena (retten i første instans nr. 5 i Cartagena, Spanien) forelagte præjudicielle spørgsmål således:

- »1) Gennemgangen af det første spørgsmål har intet frembragt, der kan rejse tvivl om gyldigheden af artikel 5 i Europa-Parlamentets og Rådets direktiv (EU) 2015/2302 af 25. november 2015 om pakkerejser og sammensatte rejsearrangementer samt om ændring af forordning (EF) nr. 2006/2004 og Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 2011/83/EU og om ophævelse af Rådets direktiv 90/314/EØF.
- 2) Artikel 12, stk. 2, i direktiv 2015/2302, sammenholdt med artikel 114 TEUF og 169 TEUF, skal fortolkes således, at denne bestemmelse ikke er til hinder for anvendelsen af nationale processuelle principper, hvorefter den nationale ret, for hvilken tvisten er indbragt, ikke af egen drift kan tilkende forbrugeren det fulde beløb af den refusion, som den pågældende har ret til, under omstændigheder, hvor forbrugeren har nedlagt påstand om et mindre beløb. Den nationale ret er imidlertid forpligtet til af egen drift at anvende artikel 12, stk. 2, i direktiv 2015/2302, når den råder over alle de oplysninger vedrørende de retlige eller faktiske omstændigheder, som er nødvendige i denne forbindelse, og på den betingelse, at kontradiktionsprincippet overholdes. Den nationale ret er nærmere bestemt forpligtet til behørigt at oplyse forbrugeren om de rettigheder, som den pågældende har i henhold til denne bestemmelse, og om de processuelle midler, der står til den pågældendes rådighed med henblik på at gøre disse rettigheder gældende, for så vidt som disse midler sikrer en effektiv domstolsbeskyttelse.«